

*Katarzyna Krupska-Łyczak**

Znaki mieszczańskie i cechowe na wybranych plakietkach wotywnych z kościoła św. Anny w Lubawie**

The burgher and guild emblems on the selected votive plaques
in the church of St. Anne in Lubawa

Abstrakt: W artykule zaprezentowano wybrane srebrne plakietki wotywne z kościoła św. Anny w Lubawie zawierające znaki mieszczańskie (herby i gmerki) oraz godła cechowe. Przedstawiono także informacje biograficzne na temat ofiarodawców wskazanych wotów, wśród których odnaleźć można przedstawicieli miejskiej elity władzy oraz lokalnych cechów rzemieślniczych. Większość z fundatorów należała do prestiżowego bractwa Bożego Ciała, założonego w 1608 r. przez biskupa chełmińskiego Wawrzyńca Gembickiego. Konfraternia ta była najstarszym tego typu stowarzyszeniem istniejącym przy lubawskiej farze oraz drugim w kolejności w mieście.

Słowa kluczowe: srebrne plakietki wotywne, Lubawa, Prusy Królewski, heraldyka mieszczańska, godła cechowe, sztuka nowożytna

Abstract: The article discusses a selection of silver votive plaques from the church of St. Anne in Lubawa, containing burgher and guild emblems. Additionally, the biographical information about donors of the plaques is presented. The founders represented the town's elite and local craft guilds. Most of them were also members of the prestigious Corpus Christi Brotherhood, established in 1608 by the Bishop of Chełmno Wawrzyniec Gembicki. The confraternity was the oldest in the parish church and second oldest in the town.

Key words: silver votive plaques, Lubawa, Royal Prussia, burgher heraldry, guild emblems, early modern art

* dr Katarzyna Krupska-Łyczak, Katedra Historii Sztuki i Kultury, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

k.krupska@umk.pl; <https://orcid.org/0000-0002-3413-1573>

** Badania nad prezentowanym zagadnieniem wspomogło stypendium Polskiej Misji Historycznej przy Uniwersytecie Juliusza i Maksymiliana w Würzburgu: *Złotnictwo wotywno. Badania porównawcze*, ufundowane przez JM Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Z kościołem św. Anny w Lubawie związany jest jeden z największych i przy tym najstarszych zbiorów srebrnych wotów w Polsce¹. Większość plaketek została zapewne złożona przy kultowej figurze Matki Bożej Lipskiej, choć takie donacje są poświadczone źródłowo również przy innych tamtejszych wizerunkach². Do dziś zachowało się sto czternaście zabytkowych obiektów³; wiadomo jednak, że było ich więcej. Gustav Liek w końcu XIX w. dokładnie opisał sto pięćdziesiąt osiem darów wotywnych, w tym jedną srebrną koronę⁴. Fundatorami niemal wszystkich plaketek byli lubawscy mieszczaństwo. W grupie tej znajdują się też wota miejskie ofiarowywane prawie zawsze 22 lipca z okazji święta Marii Magdaleny, prawdopodobnie przez przedstawicieli rady miasta⁵. Zaledwie kilka lubawskich blach było donacjami duchowieństwa, w tym biskupów chełmińskich, a jedna złożona została przez reprezentanta stanu szlacheckiego⁶.

Dwadzieścia siedem wotów lubawskich zawiera znaki mieszczańskie lub cechowe. Do tej grupy zaliczyć można jeszcze kilka niezachowanych plaketek znanych przede wszystkim z opisów G. Lieka. Warto zaznaczyć, że znaki fundatorów były stałym elementem ikonografii plaketek wotywnych. Występowały one jako samodzielne przedstawienia lub były dopełnieniem wyobrażenia ofiarodawcy bądź sceny religijnej, niekiedy adorowanej przez donatora. Z tego powodu omawiane wota mogą stanowić doskonały materiał do badań nad heraldyką mieszczańską oraz godłami cechowymi⁷. Lubawskie plakietki prezentowane były już w literaturze przedmiotu, jednak występujące na nich mieszczańskie herby i gmerki oraz znaki korporacyjne nie doczekały się dotąd pogłębionej analizy ani próby całościowego ujęcia⁸.

¹ Nowsza literatura dotycząca zwyczaju składania srebrnych plaketek wotywnych w dawnej Rzeczypospolitej: Jagła J. 2009, s. 66–67, 82–85; Woźniak M.F. 2012, I, s. 236–252; Krupska K. 2013a, s. 12–25; Krupska K. 2013b, s. 515–527; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 120–129.

² AADDT, APL, sygn. 15, k. 2–2v, 3, 4; Woźniak M. 1993b, s. 98, nr 161; Krupska K. 2015, s. 22–23.

³ Wszystkie zachowane w Lubawie wota poddane zostały pracom konserwatorskim prowadzonym w latach 2017–2019 przez firmę Gorek Restaurowanie w ramach projektu „Drewniane Perły Ziemi Lubawskiej — konserwacja drewnianych zabytków celem wzrostu atrakcyjności kulturowej regionu”. Autorka tekstu dziękuje Właścicielom firmy Gorek Restaurowanie za pozwolenie na wykorzystanie zdjęć wybranych obiektów.

⁴ Liek G. 1893, s. 388–401.

⁵ Więcej na temat wotów miejskich w: Marcinkowski M. 1988, s. 20–21; Woźniak M.F. 2012, I, s. 245, 248; Krupska K. 2013b, s. 522; Krupska K. 2015, s. 20–21, 43, 61–63; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 121, 124, il. 3–6.

⁶ AADDT, APL, sygn. 15, k. 4; Liek G. 1893, s. 388, 391, 394–395, 399, nry 2, 35, 65, 78, 128–130; Marcinkowski M. 1988, s. 24–25, 31–32, 38, 49, 52, fot. 2, 12–13, 40; Woźniak M. 1993b, s. 98, nr 161c; Corpus. 1995, s. 48, 59, 62, 68, nry 21, 44, 51, 67; Baranowska-Fietkiewicz A. 2006, s. 142, nr II.73.10; Gradowski M., Pielas M. 2006, I, s. 398, 403, 405–406, nry 290/39, 290/84, 290/100, 290/103; Woźniak M.F. 2012, I, s. 239, 246; 2, 257, il. 462; Krupska K. 2013b, s. 520–522, ryc. 4; Krupska K. 2015, s. 21, 44–45, 52, 64, 68, 75, 91–94, 145, 154, 158, 206–207, 234, 236, 242, 248, 397–398, 403–404, 417, il. 10, 20, 45, 67; Krupska K. 2016, s. 136–138, ryc. 6; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 124–125, il. 2.

⁷ Zdzisław Noga wskazał niedawno, że największą grupę zabytków cechowych tworzą najpewniej srebrne wota: Noga Z. 2023, s. 26. Badacz ten niestety utożsamiał srebrne plakietki wotywnie z korporacyjnymi zawieszakami do wilkomów. Obie grupy przedmiotów, choć odznaczały się podobną ikonografią, miały odmienne funkcje i przeznaczenie.

⁸ Liek G. 1893, s. 302, 388–400; Marcinkowski M. 1988, s. 20–25, 30–32, 50–51; Gradowski M., Pielas M. 2006, I, s. 395–411; Woźniak M.F. 2012, I, s. 246–247, 249; Krupska K. 2013b, s. 515–527; Krupska K. 2015, s. 68, 74–75, 78; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 120–129.

Ryc. 1a–d. a) Plakietka wotywna ufundowana przez Hansa Krigera, 1593 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień; b) tłok pieczętny cechu piekarzy w Reszlu 1573 (Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, nr inw. N-4561 OMO), fot. G. Kumorowicz; c) tarcza trumienna cechu piekarzy we Wrocławiu, 1583 (Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. SZT 1422/1), fot. M. Kwiatkowska; d) Daniel Graetzer, Zaginiona tarcza trumienna bractwa czeladników piekarskich we Wrocławiu, 1673 (Źródło: Gündel Ch. 1933, [s. 114], nr 101)

Przegląd zabytków otwiera okrągła blacha z 1593 r. (ryc. 1a). Warto zaznaczyć, że jest to jedyne zachowane w Polsce wotum z XVI w.⁹ Jego ofiarodawcą był Hans Kriger (Johannes Krüger, Kryger), należący do miejscowego cechu piekarzy¹⁰. Wiadomo, że był on również

⁹ Marcinkowski M. 1988, s. 58; Woźniak M.F. 2012, 1, s. 249; Krupska K. 2013a, s. 17; Krupska K. 2013b, s. 518; Krupska K. 2015, s. 64; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 120, 125, 128, il. 1.

¹⁰ Liek G. 1893, s. 302, 388, nr 1; Marcinkowski M. 1988, s. 22, 58, 65, fot. 1; Corpus. 1995, s. 14, 47, nr 18; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 403, nr 290/83; Woźniak M.F. 2012, 1, s. 246, 249; 2, s. 272, il. 511; Krupska K. 2013a, s. 15, 17, ryc. 1; Krupska K. 2013b, s. 518–519, 521, ryc. 3; Krupska K. 2015, s. 20, 55, 66, 68, 154, 242, 397, il. 44; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 125, il. 1. Z fundacji H. Krigera prawdopodobnie

urzędnikiem miejskim, gdyż jako ławnika odnotowano go w 1611 r. przy zapisie do bractwa Bożego Ciała działającego przy lubawskiej farze¹¹. Konfraternia ta założona została w 1608 r. przez biskupa chełmińskiego Wawrzyńca Gembickiego¹². W centrum opisywanego dzieła widnieją rozdzielone wicią roślinną gmerki: na dole korporacyjny, a u góry osobisty. Oprawę dla nich stanowią symbole cechowe: dwa precle (najczęstszy motyw w godłach piekarzy) oraz jedna duża bułka lub kilka małych¹³. Analogiczny gmerk cechowy, umieszczony zazwyczaj nad preclem i zwieńczony koroną (zdarzały się odstępstwa od tej reguły), udało się odnaleźć na zabytkach związanych z korporacjami piekarzy istniejącymi w miastach niemieckiego obszaru językowego. Znane są przykłady pochodzące z innych ośrodków Prus Królewskich. Gmerk ten znajduje się na pieczęci z warmińskiego Reszla powstałej w 1573 r. (ryc. 1b) oraz na wszystkich (ponad czterdziestu) rysunkach uświetniających księgę gdańskiego bractwa bułkarzy i ciastkarzy zawierającą wpisy nowych czeladników z lat 1724–1768¹⁴. Wskazać można także kilka przykładów z Dolnego Śląska. Taki znak korporacyjny wyobrażony został na pieczęciach ze Świdnicy z 1581 r. (należącej do czeladników) i niedatowanej z Jawora, dzbanie piekarzy i kołodziejów z Głogowa z ok. 1597 r. oraz na dwóch parach tarcz trumiennych z lat 1583 i 1673 z Wrocławia (ryc. 1c–d)¹⁵. Umieszczono go również na dnie czary okazałego wilkomu należącego do piekarzy z Brzegu, a wykonanego w 1631 r. przez wybitnego wrocławskiego złotnika Caspara Pfistera¹⁶. Widniał on też na pieczęciach z górnołużyckiego Budziszyna z 1577 r. oraz niedatowanej z Tyłży w Prusach Książących (dzisiejszy Sowieck w obwodzie królewieckim)¹⁷. Odnalezione obiekty wskazują wyraźnie, że niektóre cechy piekarskie w różnych regionach

pochodziły także kielich z 1637 r. z fary lubawskiej oraz plakietka wotywna z 1638 r. z kościoła Wszystkich Świętych w Brzoziu Polskim, złożona wraz z Georgiem Krigerem; AADDT, APL, sygn. 15, k. 1v, 4 (tu zapisano, że kielich ważył dwie grzywny, trzy luty i dwie kwinty); Liek G. 1893, s. 387, nr 8; Heise J. 1895, s. 650; Woźniak M. 1993a, s. 82–83, nr 124; Corpus. 1995, s. 52–53, nr 28; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 47, 394, nry 41/14, 290/8; Woźniak M.F. 2012, 1, s. 59; 2, s. 21, il. 35; Krupska K. 2013b, s. 519; Krupska K. 2015, s. 55, 73, 127, 144, 245, 315–316, il. 57. Nie można jednak wykluczyć, że obiekty te ofiarowane zostały przez kogoś innego. W księdze bractwa Bożego Ciała chociażby w 1624 r. wzmiankowano Johanna Krugera, a pod rokiem 1646 zapisano dwóch innych jeszcze Joannesów Krigerów przyjętych wówczas do konfraterni wraz z żonami: jednego zw. „Zimnim Jankiem” i drugiego zw. „Koszkciem”; AADDT, APL, sygn. 93, s. 63, 69, 154.

¹¹ AADDT, APL, sygn. 93, s. 61, 172; Liek G. 1893, s. 270; Krupska K. 2013b, s. 519; Krupska K. 2015, s. 55.

¹² Bractwo Bożego Ciała powstało 15 kwietnia 1608 r., a zatwierdzone zostało 17 września 1642 r. przez papieża Urbana VIII. Było to najstarsze zrzeszenie religijne istniejące przy lubawskiej farze oraz drugie w kolejności w mieście; od 1604 r. przy kościele bernardynów funkcjonowało bractwo św. Anny (biskup W. Gembicki zatwierdził je dn. 13 kwietnia 1605 r.). Konfraternia Bożego Ciała musiała być prestiżowym stowarzyszeniem, ponieważ wśród jej członków odnaleźć można biskupów chełmińskich, lokalny kler oraz przedstawicieli miejskiej elity władzy: AADDT, APL, sygn. 93; Liek G. 1893, s. 350–352, 615; Nadolny A. 2008, s. 34, 44.

¹³ Więcej o znakach cechu piekarzy w: Bimler-Mackiewicz E. 2004, s. 160–161.

¹⁴ Lietz Z. 1963, s. 361–362, nr 16 (tłok pieczętny z Reszla znajduje się w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie; tu datowano go na koniec XVII w. lub 1703 r.); Marcinkowski M. 1988, s. 65; Księga. 2010, s. 9, 11, 19, 22, 27, 31, 35, 39, 41, 45, 49, 53, 57, 63, 69, 75, 77, 83, 87, 91, 95, 99, 103, 109, 115, 121, 125, 129, 133, 137, 141, 145, 149, 153, 157, 159, 165, 171, 175, 179, 185, 191; Kumorowicz M. 2024, s. 128–129, nr 6.10.

¹⁵ Wappen. 1912, s. 32–33, nr 162; s. 71, 73, nry 10, 12; Gündel Ch. 1933, s. 20–22, [113–114], nry 96, 101; Fercowicz T. 2002, s. 215, 290 (para tarcz trumiennych z 1673 r., wykonana z trybowanej, pozłacanej blachy miedzianej ozdobionej srebrnymi aplikacjami autorstwa wrocławskiego złotnika Daniela Graetza, jest zaginiona); Marcisz B. 2002, s. 98–99, nr 265; Sozańska J. 2002, s. 418–419, nr 45 (obiekty ze Świdnicy i Głogowa odnaleźć można dziś w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu). Komplet tarcz trumiennych z 1583 r., który wykonano z jedwabiu, znajduje się obecnie w Muzeum Narodowym w Warszawie. Autorka tekstu dziękuje za powyższą informację Panu Tadeuszowi Fercowiczowi z Muzeum Narodowego we Wrocławiu.

¹⁶ Schätze. 1992, s. 274–276, 281, nr kat. 177 (dzieło oddane zostało jako depozyt do Germanisches Nationalmuseum w Norymberdze).

¹⁷ Wappen. 1912, s. 8–9, 56–57, nry 15, 318.

Ryc. 2a–d. a) Plakietka wotywna ufundowana przez Matthiasa Kenicka, 1623 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień; b) plakietka wotywna ufundowana przez Johannesha Hafnera, 1649 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień; c) plakietka wotywna ufundowana przez Johanna Christiana Fabriciusa, 1654 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień; d) koszynek czary zaginionego kielicha ufundowanego przez Johanna Christiana Fabriciusa, 1685 (Narodowy Instytut Dziedzictwa, Fototeka ODZ — złotnictwo, nr inw. 131503), fot. E. Marcjanik

Europy Środkowo-Wschodniej umieszczały w swoich godłach nie tylko wyroby piekarskie, lecz także uniwersalny znak. Kwestia ta wymaga dalszych badań.

Kolejnym chronologicznie obiektem zawierającym znak mieszczański jest plakietka z 1623 r. (ryc. 2a), także w formie tonda, złożona przez Matthiasa Kenicka (Königa, Königka)¹⁸.

¹⁸ Liek G. 1983, s. 388, nr 4; Marcinkowski M. 1988, s. 22–23, fot. 3; Corpus. 1995, s. 49–50, nr 24; Gradowski M., Pielas M. 2006, s. 403, nr 290/82; Krupska K. 2013b, s. 522–524, ryc. 6; Krupska K. 2015, s. 55, 68, 154, 159, 209, 243, 398–399, il. 46; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 124–125, il. 3.

Widomo, że fundator rok później pełnił funkcję rajcy miejskiego, ponieważ taką informację odnotowano przy wpisie do bractwa Bożego Ciała¹⁹. W centrum omawianego zabytku umieszczono rollwerkowy kartusz z herbem mieszczańskim podobnym do herbu Nałęcz, flankowany przez św. św. Mateusza i Szymona, podtrzymujących znajdujący się powyżej monogram Chrystusa IHS z krzyżem.

W latach 1649 i 1654 dwa identyczne wota w formie kartuszy złożył Johannes Hafner (Hafner), miejscowy złotnik i członek cechu zbiorowego zrzeszającego m.in. kowali i złotników²⁰. W 1638 r. przyjęto go wspólnie z żoną Ursulą do konfraterni Bożego Ciała. Żył dowodnie jeszcze w 1666 r.²¹ Był zapewne synem miejscowego złotnika Abrahama Hafnera (Hawnera), dotychczas nienotowanego w literaturze przedmiotu pośród lubawskich mistrzów tej profesji²².

Do dziś zachowała się jedynie starsza donacja J. Hafnera (ryc. 2b), druga znana jest z opisu G. Lieka oraz niedatowanej fotografii²³. Plakietka z 1649 r. zawiera gmerk ofiarodawcy wyrytowany na centralnym medalionie podtrzymywanym przez dwa wspięte lwy umieszczone pośród schweifwerku z muszlą i maszkaronem²⁴. Pełni on podwójną funkcję: jest zarówno znakiem fundatora, jak i znakiem warsztatowym wykonawcy obiektu²⁵. Na niezachowanej blasze J. Hafner określony został jako ławnik miejski²⁶. Zdaniem G. Lieka miał on już w 1625 r. pełnić funkcję burmistrza, co jest jednak mało prawdopodobne. Taka informacja pojawiła się na ofiarowanej przezeń wraz z żoną puszcze na komunikanty, z której zachowała się jedynie nakrywa. Data fundacji niestety widniała na wewnętrznej stronie stopy zaginionego cyborium²⁷, z tego powodu nie można zweryfikować tego ustalenia.

¹⁹ AADDT, APL, sygn. 93, s. 63, 151 (w 1628 r. do bractwa przyjęta została również jego żona Anna).

²⁰ Lubawa była małym ośrodkiem, dlatego nie istniała tam samodzielna korporacja złotnicza. J. Hafner wymieniony został razem z innymi mistrzami tego cechu na cynowym wilkowie z 1622 r.: Liek G. 1893, s. 306; Woźniak M.F. 2012, 1, s. 120; Krupska K. 2015, s. 57, 75, 83, 88–89, 212, 255, 400, il. 92.

²¹ AADDT, APL, sygn. 93, s. 65; Visitationes. 1903, s. 360; Liek G. 1893, s. 350; Krupska K. 2013b, s. 524; Krupska K. 2015, s. 83.

²² W księdze bractwa odnotowano wśród jego członkiń córki złotnika A. Hafnera, Gertrudis i Judithę zapisane doń w latach 1619 i 1621 oraz jego żonę Annę przyjętą w 1628 r.: AADDT, APL, sygn. 93, s. 148–149, 151. Wiadomo, że A. Hafner należał do wspomnianego wyżej cechu zbiorowego, jego nazwisko umieszczono również na korporacyjnym wilkowie z 1622 r.: Liek G. 1893, s. 306.

²³ Liek G. 1893, s. s. 267, 302, 350, 389, nr 8, 17; Marcinkowski M. 1988, s. 30–31, fot. 6; Krupska K. 2013b, s. 524–525; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 126. Obie plakietki J. Hafnera widoczne są na zdjęciu ołtarza Matki Bożej Lipskiej opublikowanym przez Krzysztofa Rynkowskiego: Rynkowski K. 2000, s. 98, il. [4]; Krupska K. 2015, s. 89; t. 2, s. 255, il. 93.

²⁴ Liek G. 1893, s. 302, 389, nr 8; Corpus. 1995, s. 54, nr 31; Woźniak M. 1995, s. 237; Gradowski M., Kasprzak-Miler A. 2002, s. 165; Gradowski M., Pielas M. 2006, s. 402, nr 290/76; Woźniak M.F. 2012, 1, s. 246–247, 249; 2, s. 271, il. 510; Krupska K. 2013b, s. 524–525; Krupska K. 2015, s. 57, 75, 83, 88–89, 212, 255, 400, il. 92. Wiadomo, że dwa lwy podtrzymywały również godło cechowe umieszczone na przywołanym już cynowym wilkowie cechu zbiorowego: Liek G. 1893, s. 306.

²⁵ Gradowski M., Kasprzak-Miler A. 2002, s. 165; Gradowski M., Pielas M. 2006, s. 402, nr 290/76; Woźniak M.F. 2012, 1, s. 246–247, 249; 2, s. 271, il. 510; Krupska K. 2013b, s. 524–525; Krupska K. 2015, s. 57, 75, 88–89, 212, 255, 400, il. 92.

²⁶ Liek G. 1893, s. 270, 389, nr 17. Na wotum z 1649 r. zapewne później dodano mało czytelne słowo „scabini” (oznaczające ławnika), które znajduje się poza właściwą inskrypcją: Corpus. 1995, s. 54, nr 31.

²⁷ Visitationes. 1903, s. 363; Liek G. 1893, s. 267, 385, nr 7; Heise J. 1895, s. 651; Marcinkowski M. 1988, s. 30; Corpus. 1995, s. 51–52, nr 26; Gradowski M., Pielas M. 2006, s. 394, nr 290/10. Michał Woźniak zasugerował, że data ta mogła odnosić się do ojca J. Hafnera: Woźniak M. 1995, s. 237. Nie jest to jednak słuszne przypuszczenie. Jak już wyżej wskazano, złotnik był zapewne synem Abrahama Hafnera oraz mężem Ursuli, wymienionej w inskrypcji jako współfundatorka tego cyborium. Warto też dodać, iż omawiany zabytek pierwotnie znajdował się w kaplicy w pobliskich Lipach. J. Hafner ofiarował także dwie ampułki (niezachowane) do brackiego ołtarza Bożego Ciała wystawionego w lubawskiej farze, które odnotowane zostały w wizytacji ks. Jana Ludwika Strzesza z lat 1667–1672: Visitationes. 1903, s. 346, 363; Krupska K. 2013b, s. 524–525; Krupska K. 2015, s. 57, 88.

W zbiorze lubawskim znajdowała się jeszcze jedna plakietka, analogiczna do dwóch wyżej omówionych, którą uznać należy za dzieło J. Hafnera. Według G. Lieka, była ona miejską fundacją uczynioną w dzień św. Jana Chrzciciela 1656 r. w związku z potopem szwedzkim. W środku blachy widniał owalny medalion zawierający gmerk z inicjałami „M. M.”, podtrzymywany przez dwa lwy. Właścicielem umieszczonego na obiekcie znaku był prawdopodobnie Matthias Melzer (Meltzner), rajca (dowodnie w 1652 r.) i członek bractwa Bożego Ciała, do którego wystąpił wspólnie z żoną Anną w roku 1634²⁸.

Z 1654 r. pochodzi donacja Johanna Christiana Fabriciusa, pełniącego w Lubawie przynajmniej od 1652 r. funkcję pisarza miejskiego (przysięgłego), który stał na czele kancelarii miasta (ryc. 2c)²⁹. W 1652 r. przyjęto go wraz z żoną Dorotheą do konfraterni Bożego Ciała³⁰. Z kolei w roku 1668 był on już burmistrzem. Jako pełniący ten urząd wraz z całą radą miejską wybrany został do grona protektorów nowo założonego przy miejscowym kościele bernardynów bractwa Niepokalanego Poczęcia NMP³¹. J.C. Fabricius zmarł w 1693 r.³² Na ofiarowanej przezeń kartuszowej plakietce znajduje się rytowane przedstawienie kotwicy. Zdaniem Marka Marcinkowskiego kotwica odnosiła się do wykonywanej przez J.C. Fabriciusa profesji, gdyż była ona jednym z atrybutów św. Mikołaja, będącego m.in. patronem notariuszy³³. Znak ten wraz z wyobrażeniem anioła przedstawiono też na płycie nagrobnej z 1678 r. umieszczonej w lubawskiej farze na południe od ołtarza głównego, przewidzianej dla J.C. Fabriciusa oraz jego spadkobierców³⁴. Wiadomo też, że trzy kotwice (jedna wraz z wizerunkiem Chrystusa na krzyżu) umieszczono w owalnych medalionach na koszyczku czary zaginionego obecnie kielicha z 1685 r. (ryc. 2d). Wokół każdej kotwicy wygrawerowano identyczną inskrypcję, którą można rozwinąć w następujący sposób: „I[OHANN] C[HRISTIAN] — F[ABRICIVS] / P[RÆCONSVL] — L[VBAVIENSIS]”³⁵.

²⁸ AADDT, APL, sygn. 93, s. 65; Liek G. 1893, s. 98, 233, 389, nr 18; Marcinkowski M. 1988, s. 31; Krupska K. 2013b, s. 525; Krupska K. 2015, s. 61, 89; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 126. Omawiane wotum widoczne jest także na zdjęciu ołtarza Matki Bożej Lipskiej opublikowanym przez K. Rynkowskiego: Rynkowski K. 2000, s. 98, il. [4]. Z fundacji M. Melzera pochodziły także pozłacany kielich z pateną wzmiankowane w wizytacji ks. J.L. Strzesza: *Visitationes*. 1903, s. 363.

²⁹ AADDT, APL, sygn. 93, s. 70; Liek G. 1893, s. 267, 271, 389, nr 16; Marcinkowski M. 1988, s. 21, 38, fot. 11; Corpus. 1995, s. 57, nr 39; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 404, nr 290/94; Krupska K. 2015, s. 55–56, 210, 248, 403, il. 66.

³⁰ AADDT, APL, sygn. 93, s. 70.

³¹ AADDT, APL, sygn. 94, k. 2; Liek G. 1893, s. 267, 271, 389, nr 16; Krupska K. 2015, s. 56. W literaturze przedmiotu odnaleźć można różne daty powstania tego bractwa: Śliwiński J. 1982, s. 94 (tu wskazano rok 1673); Nadolny A. 2008, s. 34 (tu zapisano, że założono je w 1672 r.). Warto zaznaczyć, że pierwszych wpisów członków dokonano w 1677 r.: AADDT, APL, sygn. 94, k. 6.

³² AADDT, APL, sygn. 93, s. 70; Liek G. 1893, s. 267, 271, 625 (tu wskazano dwie różne daty jego śmierci, lata 1678 i 1693); Corpus. 1995, s. 57, nr 39 (tu zapisano, że zmarł w 1678 r.).

³³ Liek G. 1893, s. 383; Marcinkowski M. 1988, s. 20–21; Krupska K. 2013b, s. 522; Krupska K. 2016, s. 129. W inskrypcji umieszczonej na zaginionym wotum miejskim z wizerunkiem św. Mateusza Apostoła, ufundowanym w 1678 r. z okazji święta Marii Magdaleny, umieszczono nazwisko J.C. Fabriciusa: Liek G. 1893, s. 391, nr 33; Marcinkowski M. 1988, s. 21, fot. 24; Corpus. 1995, s. 63, nr 54; Krupska K. 2015, s. 61–62, 410. Z kolei wyobrażenie kotwicy, które zapewne łączyć można z J.C. Fabriciusem, znajduje się na dwóch zachowanych fundacjach miejskich: na rewersie plakietki z 1669 r. z wizerunkiem św. Michała Archanioła z donatorem i paszczą Lewiatana oraz blasze z 1676 r. z wyobrażeniem św. Jakuba Starszego, datowanej zazwyczaj na 1616 r.: Liek G. 1893, s. 388, 390, nr 3, 25; Marcinkowski M. 1988, s. 15, 20–21, 53, fot. 5, 9, Corpus. 1995, s. 49, 60, nr 22, 47; Koch W., Glaser M., Bornschlegel F.-A. 2000, s. 99; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 399, nr 290/46, 290/50; Osiak E. 2006, s. 147–148; Krupska K. 2013b, s. 522–523, ryc. 5; Krupska K. 2015, s. 21, 61–62, 64, 71, 73, 155, 159, 208, 241, 398, 407–408, il. 39; Krupska K. 2016, s. 129–130, ryc. 1.

³⁴ Liek G. 1893, s. 267, 383; Corpus. 1995, s. 63–64, nr 55.

³⁵ AADDT, APL, sygn. 15, k. 2 (tu zapisano, że naczynie ważyło dwie grzywny, jeden łut i dwie kwinty); Liek G. 1893, s. 387–388, nr 10; Corpus. 1995, s. 72–73, nr 78; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 393, nr 290/4. Zdaniem G. Lieka, J.C. Fabricius podarował farze w 1685 r. jeszcze jeden kielich za duszę swojego syna, który zmarł w wieku 21 lat: Liek G. 1893, s. 387, nr 6.

Ryc. 3a–b. a) Plakietka wotywna ufundowana przez Simona Althoffa, 1651 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień; b) Christoph Schwartz st., plakietka wotywna ufundowana przez Michaela Antoniusa Nasta, sufragana chełmińskiego Tomasza Skotnickiego i ks. Jana Gawrońskiego, 1696 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień

Naczynie to było własnością bractwa Bożego Ciała (taka informacja pojawiła się na jego stopie), a jego ofiarodawcą — jak wskazano wyżej — był J.C. Fabricius.

Pośród lubawskich wotów odnaleźć można też obiekty, na których znaki fundatorów stanowią uzupełnienie sceny religijnej. W tej grupie znalazła się plakietka z 1651 r. ofiarowana przez Simona Althoffa (Altoffa), starszego ławnika, należącego od 1621 r. do bractwa Bożego Ciała (wówczas był już ławnikiem miejskim), zmarłego w 1659 r.³⁶ Na okrągłej blasze wyryto scenę „Ukrzyżowania” w asyście Marii i św. Jana Apostoła, po lewej stronie zaś tarczę z herbem mieszczańskim być może wzorowanym na szlacheckim herbie Przyjacieli (ryc. 3a)³⁷.

Z kolei na wotum złożonym w 1676 r. oprócz gmerku znalazło się wyobrażenie Matki Bożej z Dzieciątkiem na sierpie księżyca adorowanej przez klęczącego donatora³⁸. Fundatorem tego niezachowanego dzieła był ówczesny burmistrz lubawski, Johannes Neimann (Neymann). Wiadomo, że już wcześniej pełnił on funkcje urzędnicze: w 1649 r. był ławnikiem miejskim, a w roku 1661 lub 1665 rajcą³⁹.

Warto też wspomnieć o zabytku z 1696 r., będącym współfundacją trzech związanych z Lubawą osób (ryc. 3b)⁴⁰. Jedną z nich był rajca Michael Antonius (Michał Antoni) Nast,

³⁶ AADDT, APL, sygn. 93, s. 62; Liek G. 1893, s. 233, 270.

³⁷ Liek G. 1893, s. 270, 389, nr 10; Corpus. 1995, s. 55, nr 33; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 400, nr 290/56; Krupska K. 2015, s. 21, 55, 69, 134, 209, 243, 401, il. 47; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 128.

³⁸ Liek G. 1893, s. 233, 267, 390, nr 31.

³⁹ AADDT, APL, sygn. 93, s. 154 (J. Neimann jako ławnik pojawił się przy zapisie jego żony Dorothei do bractwa Bożego Ciała); Liek G. 1893, s. 270. Z kolei jako rajca odnotowany został w inskrypcji umieszczonej na ofiarowanym przezeń kielichu (niezachowanym). Wskazano, że na jego nodusie widniał herb ofiarodawcy. Naczynie wraz z pateną miało ważyć trzy grzywny i cztery łuty. Odnaleźć można dwie różne informacje dotyczące czasu powstania tego dzieła, rok 1661 lub 1665. Z tego powodu nie można jednoznacznie określić kiedy J. Neimann zasiadał we władzach miasta: AADDT, APL, sygn. 15, k. 2; Liek G. 1893, s. 280, 387, nr 5.

⁴⁰ Liek G. 1893, s. 399, nr 128; Marcinkowski M. 1988, s. 31–32, fot. 40 (tu datowany na lata 1695–1696); Corpus. 1995, s. 68, nr 67; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 406, nr 290/103 (tu datowany na lata 1683–1687); Woźniak M.F. 2012, 1, s. 239; 2, s. 257, il. 462; Krupska K. 2015, s. 45, 91–94, 206, 234, 417, il. 10; Krupska K. 2016, s. 136–138, ryc. 6; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 124, 126, 128, il. 4 (tu datowany na lata 1695–1696).

a

b

c

Ryc. 4a–c. a) Plakietka wotywna ufundowana przez Hansa Schultza, 1653 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień; b) plakietka wotywna ufundowana przez Franciscusa Freiwalta, 1698 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień; c) plakietka wotywna ufundowana przez Michaela Graumana, 1716 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień

należący od 1671 r. wraz z najbliższą rodziną do bractwa Bożego Ciała (przy zapisie wzmiankowany jako starszy ławnik). W 1706 r. odnotowano go jako wityrka fary lubawskiej, a rok później jako urzędującego burmistrza⁴¹. Omawiane wotum złożone zostało wspólnie z Tomaszem Skotnickim h. Bogoria (1654–1700), sufraganiem chełmińskim w latach 1686–1700 i administratorem tej diecezji między 1694 a 1696 r. Wskazano też, że prawdopodobnie mógł być on w latach 1684–1685 proboszczem i dziekanem lubawskim⁴². Trzecim fundatorem był ks. Jan Gawroński, miejscowy pleban i dziekan w latach 1696–1702, a późniejszy kanonik chełmiński.

⁴¹ AADDT, APL, sygn. 15, k. 4 (tu jeszcze w 1706 r. wskazano go jako rajcę); sygn. 93, s. 75; Liek G. 1893, s. 267, 270, 394, 399, nry 62, 128. Nazwisko M.A. Nasta razem z informacją o pełnionej przezeń funkcji burmistrza znajduje się na rewersie wotum miejskiego z wizerunkiem św. Grzegorza Wielkiego, złożonego w 1707 r. z okazji święta Marii Magdaleny: Liek G. 1893, s. 267, 394, nr 62 (tu datowane na 1701 r.); Corpus. 1995, s. 76, nr 86; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 398, nr 290/43; Krupska K. 2015, s. 21, 45, 424.

⁴² Zawadzki W. 2009, s. 229.

Od 1702 r. należał on także do bractwa Bożego Ciała; zmarł w 1716 r.⁴³ Być może M. A. Nast zasiadał w zarządzie parafii lubawskiej już w 1696 r. i tym można by wytłumaczyć tę zbiorową donację uczynioną przez mieszczanina wspólnie z dwoma duchownymi. Na ośmiolistnej plakietce, wykonanej przez brodnickiego złotnika Christopha Schwartz a st., wyobrażona została scena „Ostatniej Wieczerzy”. Powyżej niej ukazano biskupi herb Bogoria w owalnym medalionie pod kapeluszem z sześcioma chwostami z dwóch stron, infułą i pastorałem, po lewej stronie przedstawiono herb Rawicz ks. Gawrońskiego, a po prawej herb mieszczański Nasta, oba ujęte wieńcem laurowym.

Przegląd obiektów ze znakami mieszczańskimi zamyka plakietka w kształcie tonda (obecnie zaginiona), złożona w 1753 r. przez Wojciecha (Woyciecha, Adalbertusa) Neiclicha (Nenclikowskiego, Neyclichowskiego), lubawskiego burmistrza urzędującego dowodnie w latach 1759 i 1765⁴⁴. W centrum omawianej blachy wrytowano wizerunek Trójcy Świętej w typie Tronu Łaski adorowanej przez klęczącego po lewej stronie donatora, po prawej zaś ukazano tarczę z herbem mieszczańskim podobnym do herbu Gozdawa.

Drugą grupę obiektów tworzą zabytki zawierające znaki wybranych cechów lubawskich, głównie korporacji szewskiej i krawieckiej. Na ikonografii obiektów związanych z miejscowymi szewcami składają się wykorzystywane przez nich narzędzia oraz różnego typu obuwie⁴⁵. Najstarszym zabytkiem dotyczącym tej korporacji była pieczęć z 1637 r., która jeszcze w 1963 r. znajdowała się zbiorach Izby Rzemieślniczej w Olsztynie; obecne miejsce jej przechowywania nie jest znane⁴⁶. Widoczne na niej godło cechowe utworzone zostało z dwóch noży szewskich: półokrągłego i w kształcie sierpa (knypa) umieszczonych jeden nad drugim⁴⁷. Takie właśnie narzędzia odnaleźć można na trzech kartuszowych wotach z 1653 r. ofiarowanych przez Adama Pomnirskiego, Hansa Schultza (ryc. 4a) oraz Matthiasa Tzeisbergka⁴⁸.

⁴³ AADDT, APL, sygn. 93, s. 79; Zawadzki W. 2009, s. 70. W inskrypcji zapisano, że ks. J. Gawroński był wówczas także proboszczem w Turowie. Wiadomo, że funkcję tę pełnił w latach 1695–1701: Zawadzki W. 2009, s. 70. Z jego fundacji pochodziło też wotum w kształcie tonda z 1704 r. Zawierało ono przedstawienie Matki Bożej z Dzieciątkiem na kuli ziemskiej w chmurach, klęczącego w ogrodzie przed miastem donatora oraz herb Rawicz. Dzieło to ważyło osiemnaście łutów: AADDT, APL, sygn. 15, k. 4; Liek G. 1893, s. 394, nr 65; Krupska K. 2015, s. 21, 45–46. Prócz tego ks. J. Gawroński ofiarował również do fary lubawskiej monstrancję określoną w 1706 r. jako „mniejsza nowo sprawiona”, ważącą pięć grzywn i osiem łutów oraz parę lichtarzy „średnich nowych” o masie dwudziestu czterech grzywn i ośmiu łutów: AADDT, APL, sygn. 15, k. 1, 2. Żaden z trzech wymienionych obiektów się nie zachował.

⁴⁴ Liek G. 1893, s. 398, nr 110; Marcinkowski M. 1988, s. 49, fot. 71; Corpus. 1995, s. 94–95, nr 135; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 400–401, nr 290/61; Krupska K. 2015, s. 56, 69, 135, 150, 209, 243, 446, il. 49. Z fundacji W. Neiclicha pochodzi również wotum z 1759 r. z wyobrażeniem św. Wojciecha, pozbawione jednak herbu donatora: Liek G. 1893, s. 268, 398, nr 115; Marcinkowski 1988, s. 35, il. 74; Corpus. 1995, s. 96, nr 138; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 400–401, nr 290/61; Krupska K. 2015, s. 56, 99–100, 141–142, s. 239, 448, il. 30. Z burmistrzem W. Neiclichem związane było nieprzyjemne dla mieszkańców Lubawy wydarzenie odnoszące się do egzekwowania przepisów antyzbytkowych. W 1765 r. nakazał on, zdaniem zakonnego kronikarza z zazdrości, ściągać ozdoby z głów głównie niżej urodzonych kobiet, udających się na pierwszą mszę św. do kościoła bernardynów. Stojący w bramie cmentarnej skarbnik (fiskał) wraz ze sługami miejskimi w brutalny sposób wykonali jego polecenie, doszło nawet do pobicia niektórych lubawianek. Z tego powodu biskup chełmiński Andrzej Ignacy Baier nałożył na niego oraz jego doradcę karę grzywny na rzecz lubawskiej fary: Mańkowski A. 1932, s. 20; Śliwiński J. 1982, s. 92–93 (tu wskazano, że urząd fiskała, do którego obowiązków należało m.in. przeciwdziałanie zbytkowi, powołany został w 1641 r. przez biskupa Kaspra Działyńskiego).

⁴⁵ Więcej na temat znaków cechów szewskich w: Bimler-Mackiewicz E. 2004, s. 173–174.

⁴⁶ Lietz Z. 1963, s. 358–359, nr 8.

⁴⁷ Liek G. 1893, s. 302, 308; Lietz Z. 1963, s. 358–359, nr 8.

⁴⁸ Liek G. 1893, s. 389, nry 12–13, 15; Marcinkowski M. 1988, s. 23, fot. 10; Corpus. 1995, s. 55–56, nry 34–35, 37; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 405, 408, 410, nry 290/95, 290/119, 290/139; Krupska K. 2015, s. 58, 75, 210, 247, 402–403, il. 64–65; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 129, il. 8–9. H. Schultz razem z Simonem Dreschlerem złożyli również w tym roku, w imieniu całej korporacji szewskiej, identyczną blachę pozbawioną jednak znaków cechowych: Liek G. 1893, s. 389, nr 14; Marcinkowski M. 1988, s. 23; Corpus. 1995,

Ryc. 5a–c. a) Plakietka wotywna ufundowana przez Sebastiana Jeleńskiego, awers; b) rewers, 1687 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień; c) plakietka wotywna ufundowana przez Michała Jeleńskiego, 1692 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. B. Łyczak

Inne przedstawienie zawiera okrągła blacha z 1698 r. W jej centrum ukazano Franciscusa Freiwalta wraz ze znakami jego korporacji: dwoma butami i znanymi z wcześniejszych zabytków nożami szewskimi (ryc. 4b)⁴⁹. Fundator dzieła wyobrażony został z gorejącym sercem w prawej dłoni, które przypuszczalnie oznaczać miało złożone przezeń wotum w takim

s. 56–57, nr 38; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 404, nr 290/93; Krupska K. 2015, s. 58, 75, 402–403. W księdze bractwa Bożego Ciała udało się odnaleźć jedynie informację dotyczącą zapewne żony H. Schultza, Gertrudy przyjętej doń w 1646 r.: AADDT, APL, sygn. 93, s. 153. Przywołane cztery plakietki krawców są identyczne jak wyżej omówione wotum J.C. Fabriciusa; uznać je należy zatem za wyroby jednego warsztatu: Marcinkowski M. 1988, s. 38, fot. 10–11; Krupska K. 2015, s. 75, 402–403, il. 64–66.

⁴⁹ Liek G. 1893, s. 393, nr 59; Marcinkowski M. 1988, s. 50–51, fot. 33; Corpus. 1995, s. 69–70, nr 70; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 408, nr 290/123; Krupska K. 2015, s. 69, 148, 209, 243, 419–420, il. 48; Krupska-Łyczak K. 2020, s. 129, il. 7.

kształcie⁵⁰. Jego lewa ręka wsparta została na biodrze, co odczytać można jako znany z portretów gest akimbo, który w XVII w. uznano za symbol dumy i ostentacji⁵¹. Ciekawym przykładem jest także owalne wotum z 1716 r. z profilowym wizerunkiem innego mistrza szewskiej profesji Michaela Graumana trzymającego w dłoni półokrągły nóż. Poniżej, po lewej stronie umieszczony został but (ryc. 4c)⁵².

Zachowały się także dwie plakietki złożone przez Jana i Sebastiana Jeleńskich w latach 1680 i 1687 (ryc. 5a)⁵³. Na ich rewersach pojawił się identyczny gmerk (ryc. 5b), pełniący zatem funkcję znaku rodzinnego, a nie osobistego. Niestety nie udało się ustalić przynależności cechowej fundatorów tych obiektów, choć w księdze bractwa Bożego Ciała odnotowano w latach 1661 i 1692 dwóch mieszczan lubawskich nazywających się Jan (Joannes) Jeleński (Jelensky), bez dookreślenia wykonywanych przez nich zawodów⁵⁴. Oba wota mają formę kartusza, a w ich centralnych medalionach odnaleźć można wizerunek donatora wspierającego się prawą ręką pod bok w geście akimbo, lewą zaś wskazującego na umieszczoną poniżej tarczę zawierającą godło korporacyjne. Z dozą ostrożności można przyjąć, że w tarczy ukazano dwa skrzyżowane noże szewskie (knypy)⁵⁵. Za przynależnością obu ofiarodawców do tego cechu przemawia też fakt, że w zespole lubawskim zachowała się plakietka złożona w 1692 r. przez miejscowego szewca Michała (Michaela) Jeleńskiego, na której zaprezentowano znane z wcześniej omówionych zabytków przedmioty: but z wysoką cholewą i półokrągły nóż (ryc. 5c)⁵⁶. M. Jeleński również należał, od 1697 r., do konfraterni Bożego Ciała⁵⁷.

Najczęstszym przedmiotem stosowanym w godłach cechów krawieckich w Polsce były nożyce o rozwartych, skierowanych ku górze ostrzach. Mogły one występować samodzielnie lub wspólnie z innymi motywami, np. kwiatami, symbolami religijnymi czy pozostałymi narzędziami krawieckimi⁵⁸. Rozwarte nożyce spotkać można niemal na wszystkich zabytkach związanych z lubawską korporacją zrzeszającą mistrzów tej profesji. Wiadomo, że ich wizerunek znajdował się też na cechowej pieczęci z 1606 r.⁵⁹ Przedstawiono je, wspólnie z żelazkiem i kwiatem, na najwcześniejszej zachowanej donacji krawieckiej: kartuszowym wotum z 1676 r., ofiarowanym przez Jacoba Hoffmana (ryc. 6a)⁶⁰. Wyobrażone zostały również, razem z monogramem Chrystusa IHS z krzyżem i trzema gwoździami, na dwóch identycznych blachach w kształcie kartuszy, złożonych kolejno przez Władysława Piotruszeńskiego w 1693 r. (ryc. 6b)

⁵⁰ Marcinkowski M. 1988, s. 51.

⁵¹ Więcej o geście akimbo w: Bolens G. 2011, p. 167–204.

⁵² Liek G. 1893, s. 395, nr 75; Marcinkowski M. 1988, s. 50, fot. 35; Corpus. 1995, s. 81, nr 98; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 408, nr 290/126; Krupska K. 2015, s. 78, 148, 428–429; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 129, il. 5.

⁵³ Liek G. 1893, s. 391–392, nry 37, 44; Marcinkowski M. 1988, s. 23, 50, fot. 34; Corpus. 1995, s. 71, 74, nry 74, 81; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 404, nry 290/86, 290/88; Krupska K. 2015, s. 59, 75, 147–148, 208, 240, 421–422, il. 35–36; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 129, il. 1–2.

⁵⁴ AADDT, APL, sygn. 93, s. 73, 77.

⁵⁵ Wcześniej wskazywano, że fundatorzy byli miejscowymi nożownikami lub sukiennikami: Marcinkowski M. 1988, s. 23, 50; Krupska K. 2015, s. 59, 75, 147–148, 208, 240, 421–422; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 129, il. 1–2. Warto zaznaczyć, że G. Liek w spisie lubawskich cechów nie wymienił nożowników, choć mistrzowie tej profesji mogli być zrzeszeni w przywołanej już korporacji zbiorowej: Liek G. 1893, s. 301–313.

⁵⁶ Liek G. 1893, s. 392, nr 50; Corpus. 1995, s. 66, nr 61; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 404, nr 290/87; Krupska K. 2015, s. 59; t. 2, s. 414–415; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 129, il. 10.

⁵⁷ AADDT, APL, sygn. 93, s. 79.

⁵⁸ Bimler-Mackiewicz E. 2004, s. 168–170.

⁵⁹ Liek G. 1893, s. 302, 307.

⁶⁰ Liek G. 1893, s. 391, nr 32; Marcinkowski M. 1988, s. 23, fot. 36; Corpus. 1995, s. 62, nr 52; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 408, nr 290/125; Krupska K. 2015, s. 58, 75, 208, 239, 409, il. 32; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 129, il. 15.

Ryc. 6a–c. a) Plakietka wotywna ufundowana przez Jacoba Hoffmana, 1676 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień; b) plakietka wotywna ufundowana przez Władysława Piotruszeńskiego, 1693 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. B. Łyczak; c) plakietka wotywna ufundowana przez Lucasa Sauera, 1678 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. B. Łyczak

oraz Jakuba Starorolskiego w 1712 r.⁶¹ Z kolei na wotum ofiarowanym w 1735 r. przez Jacoba Ewerta i Fridericha Schultza nożyce z kwiatami umiejscowiono pod wizerunkiem Oka Opatrzności Bożej⁶². Jedynym zachowanym w Lubawie zabytkiem pochodzącym od członka cechu krawców pozbawionym wyobrażenia tego narzędzia jest kartuszkowa plakietka Lucasa Sauera z 1678 r., na której ukazano w zamian igłę, żelazko i kwiat (ryc. 6c)⁶³.

⁶¹ Liek G. 1893, s. 393, 395, nry 53, 69; Marcinkowski M. 1988, s. 38, fot. 37, 86; Corpus. 1995, s. 67, 78, nry 65, 91; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 409, nry 290/128–290/129; Krupska K. 2015, s. 75, 210, 248, 415, 427, il. 69; Krupska-Łyczak K. 2020, s. 129, il. 11, 14.

⁶² Liek G. 1893, s. 397, nr 97; Marcinkowski M. 1988, s. 23, 38, fot. 58; Corpus. 1995, s. 89, nr 119; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 404, nr 290/90; Krupska K. 2015, s. 58, 78–79, 438; Krupska-Łyczak K. 2020, s. 129, il. 18.

⁶³ Liek G. 1893, s. 391, nr 34; Corpus. 1995, s. 62–63, nr 53; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 406, nr 290/107; Krupska K. 2015, s. 58, 208, 239, 409–410, il. 33; Krupska-Łyczak K. 2020, s. 129, il. 12.

Ryc. 7a–b. a) Plakietka wotywna ufundowana przez Gregera Lachbergera, 1693 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. B. Łyczak; b) plakietka wotywna ufundowana przez Jana Krzysztofa Eglińskiego, 1696 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień

Z końca XVII w. pochodzą także dwa obiekty w formie kartuszy związane z członkami miejscowego cechu murarzy. Podobnie jak w przypadku przedstawicieli innych rzemiosł, ikonografia tych zabytków zdominowana została przez wyobrażenia wykorzystywanych przez nich narzędzi⁶⁴. Na blasze złożonej w 1693 r. przez Gregera Lachbergera ukazano kielnię i młotek w połączeniu z monogramem Chrystusa IHS z krzyżem i trzema gwoździemi (ryc. 7a)⁶⁵. Dużo ciekawsze przedstawienie widnieje na donacji Jana Krzysztofa Eglińskiego z 1696 r. (ryc. 7b). Wyobrażono na niej, zawieszoną na uskrzydłonej głowce anielskiej i trzech łańcuskach, zawieszkę cechową lub plakietkę wotywną z godłem składającym się z wizerunku rozwartego cyrkla wraz ze skrzyżowanymi kielnią i młotkiem⁶⁶.

Wśród wotów cechowych odnaleźć można także te, których głównym elementem było przedstawienie religijne, a znaki poszczególnych korporacji tylko je dopełniały. W tej grupie znalazła się niezachowana blacha z 1669 r., ufundowana przez lubawskiego kołodzieja Simona Eberdta, dwa lata wcześniej przyjętego do bractwa Bożego Ciała⁶⁷. Miała ona wyjątkowo rozbudowany program ikonograficzny, składający się z wyobrażenia Matki Bożej z Dzieciątkiem, sceny „Ukrzyżowania” z Marią i św. Janem oraz przedstawienia koła, głównego wyrobu mistrzów

⁶⁴ Więcej o godłach cechów murarskich w: Bimler-Mackiewicz E. 2004, s. 180.

⁶⁵ Liek G. 1893, s. 393, nr 52; Corpus. 1995, s. 67, nr 64; Marcinkowski M. 1988, s. 38, fot. 86; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 408, nr 290/127; Krupska K. 2015, s. 75, 210, 248, 416, il. 68; Krupska-Łyczak K. 2020, s. 129, il. 3. Wskazana plakietka oraz dwa wota złożone przez lubawskich krawców W. Piotruszeńskiego i J. Starorolskiego powstały zapewne w jednym warsztacie złotniczym: Marcinkowski M. 1988, s. 38, fot. 37, 86–87; Krupska K. 2015, s. 75, 248, 415–416, 427, il. 68–69.

⁶⁶ Liek G. 1893, s. 393, nr 56; Corpus. 1995, s. 68–69, nr 68; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 408, nr 290/122; Krupska K. 2015, s. 418; Krupska-Łyczak K. 2020, s. 129, il. 4.

⁶⁷ AADDT, APL, sygn. 93, s. 74; Liek G. 1893, s. 390, nr 26.

Ryc. 8. Plakietka wotywna ufundowana przez anonimowego krawca, 1731 (Lubawa, kościół pw. św. Anny), fot. D. Kwiecień

tego rzemiosła. Z kolei na owalnej blasze, ofiarowanej przez anonimowego mistrza krawieckiego w 1731 r., ukazano scenę „Modlitwy w Ogrójcu” oraz charakterystyczny dla krawców motyw rozwartych nożyc z kwiatem (ryc. 8)⁶⁸.

W kościele św. Anny w Lubawie zachował się nie tylko jeden z największych, ale i najstarszych zespołów srebrnych wotów w Polsce. Jak już wcześniej wskazano, lubawskie zabytki były przede wszystkim fundacjami mieszczańskimi. Zaprezentowane w tekście wybrane plakietki wotywne stanowią znakomity materiał do badań nad heraldyką mieszczańską dotyczącą przedstawicieli lokalnej elity władzy oraz ikonografią cechową. Warto jednak podkreślić, że znaki mieszczańskie i korporacyjne stanowią zagadnienie wymagające dalszych badań. Prace nad małymi zespołami obiektów z terenu Prus Królewskich z pewnością mogłyby posłużyć do badań porównawczych o szerszym, ponadregionalnym zasięgu. Argumentem potwierdzającym

⁶⁸ Liek G. 1893, s. 396, nr 92; Marcinkowski M. 1988, s. 23, fot. 56; Corpus. 1995, s. 86–87, nr 114; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 407, nr 290/111; Krupska K. 2015, s. 58, 78–79, 436–437. Z tego roku pochodzą jeszcze dwa niemal identyczne wota, bez sceny religijnej, złożone przez przedstawicieli miejscowego cechu krawców, Michała Rosę i Pawła Olszewskiego; ostatni z wymienionych był od 1732 r. członkiem bractwa Bożego Ciała: AADDT, APL, sygn. 93, s. 89; Liek G. 1893, s. 396, nry 93–94; Marcinkowski M. 1988, s. 23, fot. 57; Corpus. 1995, s. 87, nr 115–116; Gradowski M., Pielas M. 2006, 1, s. 405, 406, nry 290/99, 290/106; Krupska K. 2015, s. 58, 78–79, 435–436; Krupska-Lyczak K. 2020, s. 129, il. 16–17. Wszystkie trzy plakietki z 1731 r., razem z wcześniej omówioną donacją Jacoba Ewerta i Fridericha Schultza, wykonane zostały najpewniej przez tego samego złotnika: Marcinkowski M. 1988, s. 38, fot. 56–58; Krupska K. 2015, s. 78–79, 435–438.

zasadność prowadzenia takich kwerend może być przedstawiony w artykule uniwersalny gmerk odnaleziony w godłach kilku cechów piekarskich istniejących w różnych ośrodkach niemieckiego obszaru językowego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

AADDT [Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej], APL [Akta Parafii Lubawskiej], sygn. 15, 93, 94.

Źródła i opracowania publikowane

Baranowska-Fietkiewicz Anna. 2006. *Plakietka z przedstawieniem klęczącego szlachcica*, [w:] *Klejnot w koronie Rzeczypospolitej. Sztuka zdobnicza Prus Królewskich*, 2, Katalog, red. Cz. Betlejewska, Gdańsk, s. 142.

Bimler-Mackiewicz Elżbieta. 2004. *Znaki cechowe i ich funkcje na ziemiach polskich. Studium źródłoznawcze*, Warszawa.

Bolens Guillemette. 2011. *Arms Akimbo: Kinesic Analysis in Visual and Verbal Art*, [w:] *Visual Rhetoric and the Eloquence of Design*, red. L. Atzmon, West Lafayette, p. 167–204.

Corpus. 1995. *Corpus inscriptionum Poloniae*, 9, *Województwo olsztyńskie*, 1, *Lubawa i okolice*, oprac. J. Wenta, J. Wroniszewski, Toruń.

Fercowicz Tadeusz. 2002. *Tarcze trumienne i pogrzebowe cechów i bractw*, [w:] *Zabytki cechów śląskich*, red. M. Korżel-Kraśna, Wrocław, s. 205–291.

Gradowski Michał, Kasprzak-Miler Agnieszka. 2002. *Złotnicy na ziemiach północnej Polski*, 1, *Województwo pomorskie, kujawsko-pomorskie i warmińsko-mazurskie*, Warszawa.

Gradowski Michał, Pielas Magdalena. 2006. *Katalog złotnictwa w zbiorze dokumentacji specjalistycznej Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie*, 1–2, Warszawa.

Gündel Christian. 1933. *Die Altertümer und Urkunden des schlesischen Bäckerhandwerks. Katalog der kulturhistorischen Abteilung der grossen deutschen Bäckereifach-Ausstellung vom 5. bis 13. August 1933 in Breslau*. Breslau.

Heise Johannes. 1895. *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen*, 10, *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Kreises Löbau, Danzig*.

Jagła Jowita. 2009. *Wieczna prośba i dziękczynienie. O symbolicznych relacjach między sacrum i profanum w przedstawieniach wotywnych z obszaru Polski Centralnej*, Warszawa.

Koch Walter, Glaser Maria, Bornschlegel Franz-Albrecht. 2000. *Literaturbericht zur mittelalterlichen und neuzeitlichen Epigraphik 1992–1997*, Hannover.

Krupska Katarzyna. 2013a. *Modlitwa w srebrze zaklęta. Siedemnasto- i osiemnastowieczne wota z Ziemi Chełmińskiej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 61, 1, s. 15–25; <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=54800>

Krupska Katarzyna. 2013b. *Najstarsze zachowane srebrne wota w Polsce*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 61, 4, s. 515–527; https://rcin.org.pl/Content/54836/PDF/WA308_75047_P331_NAJSTARSZE-ZACHOWANE.pdf

Krupska Katarzyna. 2016. *Wizerunki wotywnie św. Jakuba Starszego Apostoła na ziemi chełmińskiej*, [w:] *Camino Polaco. Teologia — sztuka — historia — teraźniejszość*, red. P. Roszak, W. Rozyński, 3, Toruń, s. 127–139.

Krupska-Lyczak Katarzyna. 2020. *Srebrne plakietki wotywnie z kościołów na Ziemi Lubawskiej*, [w:] *Drewniane Perły Ziemi Lubawskiej. Konserwacja drewnianych zabytków celem wzrostu atrakcyjności kulturowej regionu*, red. P. Gorek, A. Żurek, Warszawa, s. 120–129.

Księga. 2010. *Księga prześwietnego bractwa bułkarzy i ciastkarzy królewskiego miasta Gdańska zapoczątkowana w Roku Pańskim 1724, w której zapisano nazwiska nowych czeladników po latach terminowania*, oprac. Z. Kropidłowski, Gdańsk.

- Kumorowicz Małgorzata. 2024. *Tłok pieczętny cechu piekarzy z Reszla*, [w:] *Wspólnoty pracy i wiary. Cechy w miastach Prus Królewskich*, 2, Katalog, red. F. Skibiński, Gdańsk, s. 128–129.
- Liek Gustav. 1893. *Die Stadt Löbau in Westpreussen mit Berücksichtigung des Landes Löbau*, Marienwerder.
- Lietz Zygmunt. 1963. *Tłoki pieczętne cechów rzemieślniczych w zbiorach województwa olsztyńskiego*, „Rocznik Olsztyński”, 5, s. 353–367.
- Mańkowski Alfons. 1932. *Kronika OO. Bernardynów lubawskich*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, 9, 1–2, s. 3–33.
- Marcisz Beata. 2002. *Cechowe pieczęcie i tłoki pieczętne*, [w:] *Zabytki cechów śląskich*, red. M. Korżel-Kraśna, Wrocław, s. 98–99.
- Nadolny Anastazy. 2008. *Archiwum parafii lubawskiej. Inwentarz*, „Teologia i Człowiek”, 11, s. 27–56; <https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/4596/TiCz.2008.002%2CNadolny.pdf?sequence=1>
- Noga Zdzisław. 2023. *Znaki krakowskich cechów rzemieślniczych XV–XVIII wieku w przestrzeni miejskiej*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 22 (33), s. 21–31.
- Osiak Edyta. 2006. *Złotnictwo w Brodnicy — funkcjonowanie rzemiosła luksusowego w prowincjonalnym mieście Prus Królewskich*, [w:] *Szkice brodnickie*, 3, red. K. Grążawski, Brodnica, s. 105–159.
- Rynkowski Krzysztof. 2000. *Sanktuarium Matki Boskiej w Lipach k. Lubawy*, Pelplin.
- Schätze. 1992. *Schätze deutscher Goldschmiedekunst von 1500 bis 1920 aus dem Germanischen Nationalmuseum*, red. K. Pechstein i in., Nürnberg–Berlin.
- Sozańska Jolanta. 2002. *Dzban z godłami cechów piekarzy i kołodziejów*, [w:] *Zabytki cechów śląskich*, red. M. Korżel-Kraśna, Wrocław, s. 418–419.
- Śliwiński Józef. 1982. *Lubawa. Z dziejów miasta i okolic*, Olsztyn.
- Visitationes. 1903. *Visitationes episcopatus Culmensis Andrea Olszowski Culmensi et Pomesaniae Episcopo a. 1667–72 factae*, wyd. B. Czapla, 2, Fontes Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 7, Toruń.
- Wappen. 1912. *Wappen und Siegel des Bäckerhandwerks*, red. Diamant-Aktien-Gesellschaft, München.
- Woźniak Michał. 1993a. *Kielich mszalny*, [w:] *Ars sacra. Dawna sztuka diecezji toruńskiej. Katalog wystawy w Muzeum Okręgowym w Toruniu*, red. M. Woźniak, Toruń, s. 82–83.
- Woźniak Michał. 1993b. *Plakiety wotywne*, [w:] *Ars sacra. Dawna sztuka diecezji toruńskiej. Katalog wystawy w Muzeum Okręgowym w Toruniu*, red. M. Woźniak, Toruń, s. 98–99.
- Woźniak Michał. 1995. *Dokumentacja złotnictwa polskiego — jej znaczenie dla badań nad dawnym złotnictwem i klasyfikacją jego znaków*, „Ochrona Zabytków”, 48, 2, s. 231–238; [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Ochrona_Zabytkow/Ochrona_Zabytkow-r1995-t48-n2_\(189\)/Ochrona_Zabytkow-r1995-t48-n2_\(189\)-s231-238/Ochrona_Zabytkow-r1995-t48-n2_\(189\)-s231-238.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Ochrona_Zabytkow/Ochrona_Zabytkow-r1995-t48-n2_(189)/Ochrona_Zabytkow-r1995-t48-n2_(189)-s231-238/Ochrona_Zabytkow-r1995-t48-n2_(189)-s231-238.pdf)
- Woźniak Michał F. 2012. *Złotnictwo sakralne Prus Królewskich. Studium typologiczno-morfologiczne*, 1–2, Toruń.
- Zawadzki Wojciech. 2009. *Duchowieństwo katolickie oficjalatu pomezkańskiego w latach 1525–1821*, 2, Słownik, Elbląg.

Materiały niepublikowane

- Krupska Katarzyna. 2015. „Nowożytnie złotnictwo wotywne na Ziemi Chełmińskiej”, mps rozprawy doktorskiej, Archiwum UMK w Toruniu, Toruń.
- Marcinkowski Marek. 1988. „Zespół plaketek wotywnych z kościoła parafialnego w Lubawie”, mps pracy magisterskiej, Archiwum Uniwersyteckie KUL, Lublin.